

“TURKIY XALQLAR ADABIYOTI TADQIQIDA INNOVATSION YONDASHUVLAR” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ADABIYOTSHUNOSLIKDA ADABIY OQIMLAR VA YO‘NALISHLAR TUSHUNCHASI

Mallayeva Mamura Abduraxmanovna
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Hozirgi zamon rus tili kafedrasini o‘qituvchisi
mamurmallayeva@mail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17272207>

Annotatsiya. Ushbu maqolada adabiyotshunoslikda adabiy oqim va yo‘nalish tushunchalari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Adabiy oqimlarning shakllanish sabablari, ularning asosiy belgilarini aniqlash hamda tasnifi yoritiladi. Shuningdek, adabiy yo‘nalishlar va maktablarning adabiyot rivojlanishidagi o‘rni, oqimlararo dialog va transformatsiya jarayonlari izohlanadi. Maqola adabiyot taraqqiyotining nazariy asoslarini ochib berish hamda adabiy oqim va yo‘nalishlarning adabiy-estetik tafakkurdagi ahamiyatini ko‘rsatishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: adabiy oqim, yo‘nalish, estetik tamoyil, realizm, romantizm, modernizm, postmodernizm.

Аннотация. В данной статье рассматриваются понятия литературного течения и направления в литературоведении. Анализируются причины формирования литературных течений, их основные признаки и классификация. Особое внимание уделено роли литературных направлений и школ в развитии литературы, а также процессам диалога и трансформации между различными течениями. Статья направлена на раскрытие теоретических основ литературного процесса и выявление значения течений и направлений в развитии эстетического мышления.

Ключевые слова: литературное течение, направление, эстетический принцип, реализм, романтизм, модернизм, постмодернизм.

Annotation. This article examines the concepts of literary movements and trends within literary studies. It analyzes the causes of the emergence of literary movements, their main features, and their classification. Particular attention is given to the role of literary schools and trends in the development of literature, as well as to the processes of dialogue and transformation between different movements. The article aims to reveal the theoretical foundations of literary evolution and to highlight the significance of movements and trends in shaping literary and aesthetic thought.

Keywords: literary movement, trend, aesthetic principle, realism, romanticism, modernism, postmodernism.

Adabiyotshunoslik fanida adabiy oqimlar va yo‘nalishlar tushunchalari adabiy jarayonni ilmiy tahlil qilishda markaziy o‘rinni egallaydi. Bu tushunchalar nafaqat muayyan davrning estetik qarashlari va ijodiy metodlarini belgilashga xizmat qiladi, balki adabiy evolyutsiyaning ichki qonuniyatlarini ham ochib beradi. Adabiy oqimlar keng ko‘lamli, umumdavr estetik tamoyillarini mujassamlashtirsa, yo‘nalishlar ko‘proq ayrim ijodkorlar yoki ijodiy maktablar faoliyatida namoyon bo‘ladi. Shunday qilib, oqim va yo‘nalishlarning farqli hamda umumiy jihatlarini o‘rganish adabiyot tarixini nazariy jihatdan anglashda muhim ahamiyat kasb etadi.

“TURKIY XALQLAR ADABIYOTI TADQIQIDA INNOVATSION YONDASHUVLAR” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Adabiy oqimlarning yuzaga kelishi tarixiy-madaniy sharoit, falsafiy tafakkur va ijtimoiy ongning taraqqiyoti bilan bevosita bog‘liq. Masalan, Uyg‘onish davri gumanizmi inson shaxsini adabiyot markaziga olib chiqib, yangi estetik tamoyillarning shakllanishiga zamin yaratdi. Klassitsizm esa XVII–XVIII asrlarda jamiyatda hukmron bo‘lgan mutlaq monarxiya mafkurasining ifodasi sifatida vujudga keldi. XIX asrda romantizmning paydo bo‘lishi esa shaxs erkinligiga intilish va jamiyatdagi qarama-qarshiliklarga estetik munosabat sifatida shakllandi. Shu tariqa, har bir oqim jamiyat hayotining muayyan bosqichida yuzaga kelib, ijtimoiy ehtiyoj va falsafiy g‘oyalarning badiiy in’ikosi bo‘lib xizmat qilgan.

Har bir adabiy oqim o‘zining estetik tamoyillari, poetik vositalari, qahramonlar tipologiyasi va mavzu doirasi bilan ajralib turadi. Klassitsizm qat’iy janr qoidalari va ideal qahramonlar tipiklashgan bo‘lsa, romantizm orzular, his-tuyg‘ular va cheksizlikka intilish ustuvorlik qiladi. Realizm voqelikning haqqoniy, tipik holatlarda tasviri yetakchi metod sifatida namoyon bo‘ladi. XX asr modernizm esa inson ruhiyatining ichki olami, onirizm, ong oqimi va individualizmga urg‘u beriladi. Postmodernizm esa o‘ziga xos intertekstual o‘yinlar, parodiya va ironiyaga asoslanadi. Shunday qilib, oqimlar adabiyotning nafaqat shakl, balki mazmun jihatidan ham o‘ziga xos yo‘nalishini belgilaydi.

Adabiy jarayonni ilmiy tasnif qilishda adabiy oqimlar quyidagicha ajratiladi:

- **Klassitsizm** – qat’iy me’yorlar, “uch birlik” qoidasi va didaktik ruh.
- **Romantizm** – idealizm, shaxsiy erkinlik va ichki dunyo drammatizmi.
- **Realizm** – voqelikni haqqoniy tasvirlash, tipik sharoit va tipik xarakterlar.
- **Naturalizm** – hayotiy jarayonlarning biologik, ijtimoiy determinizm nuqtayi nazaridan tasviri.
- **Modernizm** – inson ongi va ruhiyatining murakkab qatlamlarini badiiy tadqiq qilish.
- **Postmodernizm** – matnlararo aloqadorlik, parodiya, kollaj va ko‘pma’nolilik.

Bundan tashqari, mahalliy va milliy adabiyotlarda shakllangan oqimlar ham alohida o‘ringa ega. Masalan, rus adabiyotida XIX asr realizmi (Gogol, Tolstoy, Chexov) jahon adabiy jarayoniga beqiyos hissa qo‘shgan bo‘lsa, o‘zbek adabiyotida jadidchilik oqimi millat uyg‘onishi va ijtimoiy ong rivojiga katta ta’sir ko‘rsatgan.

Adabiy yo‘nalish tushunchasi oqimdan torroq bo‘lib, ko‘pincha muayyan adabiy maktab yoki ijodiy guruh faoliyatini ifodalaydi. Masalan, XIX asr rus adabiyotidagi “tabiiy maktab” realizmning shakllanishida muhim rol o‘ynagan. Fransuz adabiyotidagi “simvolizm maktabi” esa yangi poetik vositalar, ramziy

“TURKIY XALQLAR ADABIYOTI TADQIQIDA INNOVATSION YONDASHUVLAR” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

obrazlar orqali modernizm oqimiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Shu bilan birga, ayrim adabiy shaxslar o'z ijodi bilan butun yo'nalishlarni shakllantirishga sababchi bo'lgan. Masalan, A. S. Pushkin rus romantizmi va realizmi o'rtasidagi o'ziga xos ko'prik bo'lsa, A. P. Chexov realizmning yangi bosqichini belgilab berdi. O'zbek adabiyotida Abdulla Qahhor o'zining psixologik realizmi bilan milliy adabiyot yo'nalishlariga chuqur ta'sir ko'rsatgan.

Adabiy jarayon doimiy rivojlanish va yangilanish holatida bo'ladi. Oqimlar o'zaro sintezga kirishib, yangi badiiy shakllarni yaratadi. Masalan, XIX asr o'rtalarida romantizm va realizm elementlarining uyg'unlashuvi natijasida “psixologik realizm” shakllandi. XX asrda modernizm o'z navbatida klassik realizmga qarshi turuvchi oqim sifatida yuzaga keldi, biroq ko'plab modernist asarlarda realizm unsurlari ham mavjud. Postmodernizm esa modernizmni inkor etgandek ko'rinsa-da, aslida uni o'ziga xos tarzda davom ettirdi. Bunday dialog va transformatsiyalar adabiy tafakkurning dinamik va murakkab tabiatini ko'rsatadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, adabiy oqim va yo'nalishlar adabiyot taraqqiyotining asosiy tarkibiy qismlaridan hisoblanadi. Ular jamiyatdagi ijtimoiy, siyosiy va falsafiy o'zgarishlarning badiiy in'ikosi sifatida shakllanib, adabiy-estetik tafakkurni boyitadi. Oqimlarning tahlili adabiyotshunoslik uchun nafaqat tarixiy faktlarni yoritishda, balki estetik ideal va badiiy metodlarning o'zgarishini anglashda ham muhimdir. Adabiy yo'nalishlar esa adabiyotning turli maktablar va ijodkorlar faoliyatida konkretlashgan shakli sifatida adabiy jarayonni yanada chuqurroq o'rganishga imkon beradi. Shu sababli, adabiy oqim va yo'nalishlarning o'zaro bog'liqligi, farqlari va ularning adabiyot rivojiga qo'shgan hissasini tadqiq etish adabiyotshunoslikning dolzarb vazifalaridan biridir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Bybee J. L. Morphology: A study of the relation between meaning and form. Amsterdam: John Benjamins, 1985.
2. Comrie B. (1976). The syntax of causative constructions: Cross-language similarities and divergences. In C. N. Li (Ed.), Syntax and semantics (Vol. 6, pp. 261–312). New York: Academic Press.
3. Eagleton T. Literary theory: An introduction (Anniversary ed.). Minneapolis: University of Minnesota Press, 2011.
4. Lotman Y. M. The structure of the artistic text. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1977.
5. Wellek R., & Warren, A. Theory of literature. New York: Harcourt, Brace, 1949.
6. Жирмунский В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. – Ленинград: Наука, 1960.
7. Клиnger К. История литературных направлений и стилей. – Москва: Академический проект, 2007